

EL SEGREST DEL SERVEI METEOROLÒGIC DE CATALUNYA (1939-1983)

Antoni Roca Rosell
antoni.roca-rosell@upc.edu

1939: els núvols confiscats: relat d'Eduard Fontserè sobre els últims dies del Servei Meteorològic de Catalunya (2017), introducció de Josep Batlló; transcripció de Montserrat Busto; a cura de Manuel Castellet. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 146 pàgines [PVP. 25€ ISBN: 9788499653907].

Acaba de publicar-se una monografia que reproduïx i transcriu un informe d'Eduard Fontserè sobre els darrers dies del Servei Meteorològic de Catalunya. Se n'ha fet una presentació el 29 de gener de 2018¹, recordant el dia que un grup de militars franquistes es presentaren a la seu del Servei Meteorològic de Catalunya, pocs dies després de l'entrada de l'exèrcit franquista a Barcelona el 26 de gener de 1939. La transcripció de l'informe ha estat realitzada per Montserrat Busto, del Servei Meteorològic de Catalunya. Hi ha una introducció situant el context del document a càrrec de Josep Batlló, de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya. La publicació és a cura de Manuel Castellet, membre de l'Institut d'Estudis Catalans que s'ha compromès en potenciar la figura de Patxot².

El text de Fontserè, que es publica en facsímil i transcrit confrontant pàgina a pàgina, és un document d'un interès extraordinari, només cal felicitar el Servei Meteorològic de Catalunya i l'Institut d'Estudis Catalans per l'oportunitat de la publicació. L'informe de Fontserè està complementat amb l'imprès de Patxot on va divulgar la seva denúncia del decomís il·legal o il·legítim, si es vol, del fons del Servei Meteorològic, inclòs el que pertanyia a

1 A més dels dos autors, Busto i Batlló, intervingueren Joan Domènec Ros, president de l'Institut d'Estudis Catalans, i Oriol Puig, director del Servei Meteorològic de Catalunya.

2 Vegeu l'Espai Patxot, un web de l'institut d'Estudis Catalans: <http://patxot.espais.iec.cat/publicacions-a-liec/>

la Fundació Concepció Rabell, que ell havia dirigit³.

El 29 de gener de 1939, com hem dit, un tinent i dos soldats de l'exèrcit de Franco van presentar-se a les oficines del Servei Meteorològic de Catalunya per procedir a la seva dissolució i decomís de tot el seu material. En els dies següents, els militars anaren a l'Observatori Fabra on s'havia emmagatzemat bona part del material, per evitar-ne la seva destrucció en un bombardeig. El Servei Meteorològic tenia la seva seu a l'edifici del Rellotge de la Universitat Industrial, que havia estat objectiu de l'aviació feixista italiana el març de 1938.

L'interès per aniquilar el Servei Meteorològic de Catalunya fou molt clar. Els franquistes havien militaritzat la meteorologia, de manera que una entitat civil, com el Servei català, no lligava. I la militarització comportava la centralització, per descomptat. Podríem dir que eren signes dels temps, militaritzar la meteorologia fou prou comú en altres països, principalment per l'aplicació dels serveis meteorològics a l'aviació. Tampoc no era estranya la centralització, però no a costa de perdre un patrimoni, com el que havia edificat el servei català des de 1921: això ja descobreix que no hi havia objectius de racionalitat o d'optimització pràctica, sinó un odi polític ben marcat, si se'm permet emprar expressions que, malauradament, tornen a estar en voga, tot i que de manera paradoxal: els que expressen el seu odi acusen als altres de tenir-ne.

El patrimoni del Servei que funcionava des de 1921 era molt important. Tenia un gran arxiu de correspondència, principalment amb els col·laboradors voluntaris (que incloïa, a més, els intercanvis entre meteoròlegs des de final del segle XIX). Per descomptat, hi havia el material d'observació i les prediccions del temps. Com que el Servei era concebut com a una entitat de recerca, hi havia una col·lecció de treballs i publicacions molt notable. Finalment, a més de material d'oficina i algun mobiliari, el Servei comptava amb instruments de mesura, una estació radiotelegràfica, màquines de fotografiar, etc. Una de les activitats de recerca del Servei era l'estudi dels núvols, una línia patrocinada per Rafael Patxot i Jubert (1872-1964), que la finançava amb la Fundació Concepció Rabell. Aquesta recerca es basava en fotografies (plaques de vidre), moltes d'elles estereoscòpiques, que prenia regularment el personal del Servei, en aquest aspecte amb el suport de la Fundació.

3 PATXOT, Rafael (1948) *Lettre aux membres de l'Organisation Météorologique Internationale et aux Météorologues en general*, Fribourg, edició privada, 1948. Versió catalana dins PATXOT, Rafael (1952) *Guaitant enrera: fulls de la vida d'un octogenari*, Ginebra, [l'autor]. Accessible al web "Espai Patxot" de l'Institut d'Estudis Catalans.

Rafael Patxot estava a Suïssa des de 1936. En les primeres setmanes de l'esclat de la guerra havia estat atacat per un escamot d'incontrolats, que de vegades s'escudaven en l'anarquisme. El Conseller de Cultura de la Generalitat, Ventura Gassol, va ordenar detenir-lo pels Mossos d'esquadra i, a continuació, li va facilitar la fugida fora d'Espanya. Era un exiliat de la República, però no era un franquista, res més lluny del seu tarannà⁴.

Patxot visqué amb preocupació el desenvolupament de la guerra, veient en perill el seu patrimoni científic, principalment per la rancúnia de les autoritats espanyoles contra ell. Com ho recull Josep Batlló, Patxot creia que no li havien perdonat haver finançat l'Atlas Internacional de Núvols, publicat en les llengües oficials de l'organització internacional –francès, anglès, alemany– i també en català, amb una traducció que portà a terme ell mateix i que fou entregada al president de la Generalitat, Lluís Companys, el 1934. I no en castellà, és clar.

A l'ocupació de Barcelona, seguí la Segona Guerra Mundial (1939-1945), després de la qual Patxot veié el moment de portar a terme una ofensiva contra les autoritats franquistes davant de l'Organització Meteorològica Internacional. Demana al seu amic i director del Servei Meteorològic, Eduard Fontserè (1870-1970), amb qui havia mantingut el contacte, que li donés detalls del decomís del Servei Meteorològic per fonamentar la seva acció. Fontserè va fer un informe detallat dels esdeveniments de final de gener de 1939, on recull la seva experiència personal i la de col·laboradors del Servei, com el fotògraf Josep Pons i Girbau⁵. L'esborrany d'aquest informe es troba en l'arxiu personal de Fontserè, dipositat a la Cartoteca de l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya i és el que Montserrat Busto ha transcrit i Josep Batlló ha comentat. Val la pena llegir-lo, no solament per la informació preciosa que s'hi aporta, sinó també per la qualitat de la prosa de Fontserè. A més, hi trobem detalls humans molt interessants, com quan Fontserè explica que, per

4 Rafael Patxot, essent un mecenes molt actiu i prolífic, no volia tenir presència pública. El seu exili una mica paradoxal acabà de desdibuixar-ne la figura. El 2014, però, se celebrà l'Any Patxot, commemorant els 50 anys de la seva mort. Amb aquest motiu, s'obrí al públic la Masia Mariona, al Montseny, que havia estat propietat de Patxot, ara convertida en un centre d'interpretació del Parc Natural del Montseny, de la Diputació de Barcelona, i on es divulga la figura i l'obra de Rafael Patxot. <https://universpatxot.diba.cat/ca>

5 Fa uns anys reproduïrem un extret d'aquest informe com a documentació del bombardeig de la Universitat Industrial el març de 1938. ROCA ROSELL, Antoni (2004) «Bombardeig de la Universitat Industrial (1938)», *Quaderns d'Història de l'Enginyeria.*, vol. VI, 297-301.

saber qui havia signat l'ordre d'ocupació del Servei, s'acostà al tinent Martín Beloso aprofitant "la meva sordària" i veié que estava signada per Pío Pita.

Patxot i Fontserè (i molts altres) arribaren a pensar que el material del Servei havia estat destruït. Sembla que el fons decomissat anà de magatzem en magatzem, a Barcelona, a Saragossa, sense que les autoritats franquistes no en fessin res. En aquests trasllats, algunes persones degueren aprofitar per quedar-se algun instrument o llibres, però el fons, que anava perdent interès científic, es conservà en bona part. Després del restabliment de la Generalitat, el 1983, els responsables de l'institut espanyol de meteorologia oferiren el retorn del material. La Generalitat acabà acollint el fons que fou integrat a la Cartoteca de Catalunya, inclosa en l'Institut Cartogràfic el 1985. El fons estava compost per més de 300 caixes de documents, publicacions i plaques de vidre, fonamentalment, que foren catalogats per Josep Batlló entre 2000 i 2002⁶. Aquest important fons es complementa amb el Fons Fontserè, dipositat a la Cartoteca el 1988 per la filla de Fontserè, Maria Fontserè Marroig (1904-1994)⁷. Es dona el cas que Maria Fontserè i el seu marit, el geògraf Josep Iglésies (1902-1986), foren convidats en l'acte de lliurament del fons del Servei Meteorològic, en el qual personal del Departament de Territori i de la Cartoteca formaren una petita exposició de materials del fons. Tan convençuts estaven de la destrucció completa del fons que Maria Fontserè i Josep Iglésies sortiren convençuts que la mostra era l'únic que havia sobreviscut. En la recerca que feia per a la meua tesi doctoral, Maria Fontserè em va facilitar la consulta de l'arxiu del seu pare. Amb preocupació sobre la seva preservació, em demanà consell sobre on podia ser dipositat i li vaig dir que a la Cartoteca hi havia el fons del Servei Meteorològic. Va ser llavors que em manifestà la seva pena pel fet que aquest fons fos tan exigü. Jo li vaig ensenyar el munt de pàgines de l'inventari que m'havien facilitat a la Cartoteca. Llavors va decidir que aquesta seria el lloc adequat, més quan va entrevistar-se amb la directora de llavors, Montserrat Galera, i la seva ajudant, actual directora de la Cartoteca, Carme Montaner. Ambdues li van demostrar la seva alta capacitat tècnica i un tracte humà que Maria Fontserè sens dubte mereixia⁸.

6 Vegeu: <http://www.icgc.cat/ca/Ciutada/Informa-t/Llibres-i-fons-documentals/Fons-documentals/Fons-Historic-del-Servei-Meteorologic-de-Catalunya>

7 Es pot obtenir el catàleg al web: <http://www.icgc.cat/ca/Ciutada/Informa-t/Llibres-i-fons-documentals/Fons-documentals/Fons-Eduard-Fontserè>

8 En una conferència al Centre Excursionista de Catalunya el 1995, vaig comentar que el fons del Servei Meteorològic, tot i resultar malmès, s'havia conservat en una part important. En

És en aquest fons personal de Fontserè on es troba el manuscrit objecte d'aquesta publicació. Tot i que la bibliografia sobre Fontserè i sobre Patxot comença a ser rellevant, aquesta publicació, preparada per Josep Batlló, Montserrat Busto i Manuel Castellet, ajuda a omplir un buit molt significatiu. En els darrers anys, les tendències recentralitzadores dels governs espanyols han tornat posar en dubte la mateixa existència del Servei Meteorològic de Catalunya actual, tot i la tasca tan rellevant que fa al servei de la societat catalana.

acabar, se'm va acostar el meteoròleg Joan Pardo i Gil (1922-2004), que havia treballat a l'Observatori Fabra i, com és natural, havia sentit moltes vegades la narració de la destrucció. Em va confessar que ell, amb menys de 18 anys, era un dels soldats encarregats de confiscar el material. Reconegué que no havien estat massa curosos, però que, en realitat, havien respectat força el material. M'explicà que, unes setmanes més tard de l'ocupació del Servei, recollí correspondència dirigida a Eduard Fontserè i el contactà per telèfon per portar-la a casa seva. Sembla que la primera vegada, en identificar-se com a soldat del servei espanyol, va sentir a l'altra banda del telèfon: "No vull saber res d'aquesta gent" i penjà. Tornà a trucar i li explicà el que volia fer i ara Fontserè el va rebre i iniciaren una relació cordial. Comunicació personal, Barcelona 1995.